

Izvorni znanstveni rad (Original scientific paper)
94(497.6 Sarajevo)“1992/1995“
341.311(497.6 Sarajevo)”1992/1995”

MESUD ŠADINLIJA

Prsten za glavu aždaje: Sarajevo u strateškim ciljevima Republike Srpske 1992-1995

Apstrakt: U poznatom dokumentu, koji je pod naslovom *Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini*¹ službeno objavljen 26. novembra 1993. godine, a usvojen u Banja Luci 12. maja 1992. na 16. sjednici Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, podjela Sarajeva na srpski i muslimanski dio definirana je kao peti od šest po prioritetu navedenih strateških ciljeva. U prevratničkoj euforiji, o kojoj svjedoči stenogram banjalučke sjednice, vojni i politički prvaci koji su ovom skupu obrazlagali strateške ciljeve agresije na Bosnu i Hercegovinu ostavili su nam dokaz o porijeklu ovog dokumenta, koji je na kraju dospio pred skupštinu da bi mu se dala nekakva pravna forma i da bi dobio bosansko-hercegovački rodni list. Politički izvršilac radova na nasilnoj uspostavi srpske države zapadno od Drine, Radovan Karadžić na banjalučkoj skupštini je naglasio izniman značaj Sarajeva za realizaciju ostalih strateških ciljeva. Njegovo i Mladićevo izlaganje čvrst su i neoboriv dokaz da brutalna opsada Sarajeva, njegovo varvarsko razaranje i zločini počinjeni nad njegovim stanovnicima nisu nusprodukt i neželjena posljedica razvoja borbenih dejstava u i oko Sarajeva, već projektni zadatak u funkciji ostvarenja pomenutih strateških ciljeva. U ovom radu ćemo, na osnovu vjerodostojnih dokumenata, rekonstruisati značaj Sarajeva i njegove opsade kao strateškog cilja, i kao sredstva za realizaciju cjeline definisanih strateških ciljeva Republike Srpske tokom ratnih operacija vođenih na tlu Bosne i Hercegovine u periodu 1992-1995.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Sarajevo, rat 1992-1995, Republika Srpska, strateški ciljevi.

¹ U naslovu rada koristili smo odrednicu “strateški ciljevi Republike Srpske” umjesto odrednice iz naslova dokumenta “strateški ciljevi srpskog naroda” iz očiglednih razloga. Sve i da je moguće u nekoj vrsti razumne procedure definisati strateške ciljeve cijelog jednog naroda, u šta u principu imamo ozbiljne sumnje, u konkretnom historijskom primjeru, što će u dovoljnoj mjeri biti vidljivo i na stranicama ovog rada, radi se o strateškim ciljevima kreatora i političkih i vojnih izvršilaca političkog projekta zvanog Republika Srpska.

Abstract: In the well-known document titled *The decision about strategic goals of the Serb people in Bosnia and Herzegovina*,² which was officially published on the 26th of November 1993, and adopted on the 16th Assembly of the Serb people in Bosnia and Herzegovina in Banja Luka on the 12th of May 1992, the division of Sarajevo into the Serb and Muslim part was defined as the fifth strategic goal out of six. In the subversive euphoria, documented by shorthand from the Banja Luka assembly, the military and political leaders who explained the strategic goals of the aggression on Bosnia and Herzegovina at this meeting, left proof of the origin of this document, which ended up in the Assembly only to receive a legal form and to gain the Bosnian-Herzegovinian birth certificate. The political executor of the activities for the violent establishment of the Serb state westwards from the River Drina, Radovan Karadžić emphasized at the Banja Luka assembly the extreme importance of Sarajevo for the achievement of other strategic goals. His and Mladić's interpretations are firm and irrefutable evidence that the brutal siege of Sarajevo, its barbaric destruction and crimes committed to its inhabitants are not a by-product and the unwanted consequence of the development of battles in and around Sarajevo, but a project aim in the function of realization of the mentioned strategic goals. In this paper, based on authentic documents, we will reconstruct the importance of Sarajevo and its siege as the strategic goal and the instrument for the realization of the whole of defined strategic goals of Republika Srpska during the war operations led on the territory of Bosnia and Herzegovina in the period 1992-1995.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, war 1992-1995, Republika Srpska, strategic goals

Tokom rata u Bosni i Hercegovini 1992-1995. Sarajevo je bilo tačka fokusa pažnje domaće i svjetske javnosti, u takvoj mjeri da je potiskivalo u više ili manje duboku sjenu stanje i razvoj događaja u ostalim dijelovima Bosne i Hercegovine. Takva njegova pozicija nije samo puka posljedica statusa glavnog grada države u kojoj je, gotovo uz direktan prijenos svjetskih medija, vođen najkrvaviji rat u Evropi druge polovine 20. stoljeća. Ona nije ni rezultat autonomnog i uvijek neizvjesnog razvoja ratnih operacija, koje bi svojim posljedicama po grad i stanovništvo skrenule pažnju javnosti na njega. Po načinu na koji je uspostavljena, najprije blokada, a zatim i klasična vojna opsada Sarajeva, po vidljivim nastojanjima da se takva pozicija po svaku cijenu održi i pogorša u odnosu na grad i živote njegovih stanovnika, po povezanosti događaja u i oko Sarajeva sa općim razvojem političke i vojne situacije u Bosni

² In the title of the paper we used the term "strategic goals of Republika Srpska" instead of the term "strategic goals of the Serb people" from obvious reasons. Even if it is possible, in some kind of a reasonable procedure, to define the strategic goals of one whole nation, which we seriously doubt, on a concrete historic example, which will be noticeable on the pages of this paper, it is about the strategic goals of the creators, political and military executors of the political project known as Republika Srpska.

i Hercegovini i statusom bosansko-hercegovačke krize u okvirima međunarodne diplomatije, već su savremenici mogli pretpostaviti postojanje nekakvog plana po kojem je Sarajevo dovedeno u takvu situaciju i raspoznati njegove osnovne elemente i mehanizme realizacije. Danas smo u prilici da elemente tog plana rekonstruišemo na osnovu dostupnih historijskih izvora.

U sklopu borbe za stvaranje srpske države koja bi minimalno uključivala sve teritorije za koje je srpska politička i vojna, te veći dio intelektualne elite, smatrao da pripadaju srpskom narodu na teritorijama Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Hrvatske, što je u javnom diskursu legendirano nastojanjima da se u mogućoj mjeri očuva Jugoslavija, vršene su i temeljite pripreme da se ovi ciljevi, u slučaju sasvim izvjesne potrebe, ostvare oružanom silom. Dio tih priprema bilo je i tajno naoružavanje pristalica srpske ekstremne nacionalističke politike na području Bosne i Hercegovine i Hrvatske, organizovanih u lokalne političke stranke sa srpskim nacionalnim predznakom. Nosilac ovih aktivnosti bila je Jugoslovenska narodna armija (JNA), a dopunjavale su je u potrebnoj mjeri političke i policijske strukture Srbije. Utvrđujući mjesto i ulogu Sarajeva u planovima za stvaranje nove srpske države kroz ovu vrstu aktivnosti, značajno je uočiti da je u toku 1991. i do kraja marta 1992. godine, od ukupno 61.198 dobrovoljaca, uglavnom pristalica Srpske demokratske stranke (SDS) na području Bosne i Hercegovine, kojima je JNA podijelila vojno pješadijsko naoružanje, 33.200 dobrovoljaca, dakle više od polovine, dobilo naoružanje u zoni sarajevskog 4. korpusa JNA. Podatak treba dopuniti sa 6.500 cijevi pješadijskog naoružanja koje je 4. korpus JNA do početka 1992. godine podijelio Srbima u općinama Foča, Kalinovik, Goražde i Čajniče, koje su sa vojnog aspekta značajne za poziciju Sarajeva, a koje su nakon toga ušle u zonu novoformirane 4. vojne oblasti JNA, te sa 400 automatskih pušaka koje su podijeljene vojnim penzionerima u užem gradskom jezgru Sarajeva.³ Većina ovog naoružanja podijeljena je u općinama sa srpskom većinom i u dijelovima drugih općina na području Grada Sarajeva u kojima je postojao značajan procenat srpskog stanovništva.⁴ Poseban značaj imala su suburbana područja koja okružuju sam grad. Navedenom broju naoružanih ljudi u Sarajevu i njegovoj okolini treba pribrojati aktivni i rezervni sastav 4. korpusa JNA, ukupne brojnosti 8.183 pripadnika,⁵ kao i jedinice

³ ICTY - online baza sudskih dokumenata (dalje: ICTY), Komanda 2. VO, Zaključci iz procene stanja na prostoru BiH u zoni odgovornosti 2. VO, Str.pov.broj 908-1, 20.03.1992. (<http://icr.icty.org>)

⁴ Prema popisu stanovništva iz 1991. u općinama Grada Sarajeva Srbi su činili apsolutnu većinu samo na Palama i relativnu većinu u Ilijašu. Jakov Gelo i dr., Stanovništvo Bosne i Hercegovine: narodnosni sastav po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1995. Aktivnosti o kojima je riječ provedene su u mjesnim zajednicama i naseljima sa većinom ili sa značajnim procentom srpskog stanovništva u općinama Stari Grad, Vogošća, Hadžići, Ilidža, Novi Grad i Novo Sarajevo. Od značaja su i aktivnosti na vojnom i paravojnom organizovanju u teritorijalno bliskim i povezanim općinama koje nisu pripadale Sarajevu, poput Sokolca i Rogatice.

⁵ ICTY, Komanda 2. VO, *Referat o stanju borbene gotovosti komandi, jedinica i ustanova 2. VO*, Str. pov. broj 09/63-26, 23.01.1992.

teritorijalne odbrane, aktivnog i rezervnog sastava milicije u općinama i dijelovima općina pod vlašću i kontrolom SDS, čiji pripadnici nisu uračunati u navedene brojeve dobrovoljaca i pripadnika sastava JNA. Na ova područja je do početka rata izvučena i većina efektivna JNA iz kasarni u gradu. Sa ovog prostora kao osnove i sa navedenim snagama, brzo je i snažno početkom rata uspostavljena opsada Sarajeva.

Osim aktivnosti na naoružavanju srpskog stanovništva u i oko Sarajeva, srpski politički i vojni lideri nastojali su spriječiti svaku mogućnost da znatnije količine naoružanja i sredstava za rat dođu u posjed legalnih organa vlasti Bosne i Hercegovine. Do maja 1992. izvršeno je izmještanje ratnih materijalnih rezervi iz skladišta JNA na teritorije sa srpskom većinom stanovništva, na kojima je apsolutnu vlast imala SDS.⁶ Tokom aprila mjeseca JNA je iz skladišta Faletići otuđila i na teritoriju pod vlašću SDS izvukla preko 30.000 cijevi pješadijskog naoružanja jedinica Teritorijalne odbrane (TO) sa područja Sarajeva. Pod svojom kontrolom je zadržala veliko skladište ratnih materijalnih rezervi u Žunovnici kod Hadžića, te pogone namjenske industrije i skladišta njenih gotovih proizvoda u Vogošći, Rajlovcu i Hadžićima.⁷

Na taj način je pripreman teren i postignut odnos snaga za ono što će postati ratna sudbina Sarajeva. Konkretni planovi su sazrijevali od oktobarskih Karadžićevih vizija iz 1991. da će grad, u slučaju proglašenja bosansko-hercegovačke nezavisnosti, postati "karakazan u kome će izginuti 300.000 Muslimana",⁸ do potpuno artikulisane strategije koja je prvi put u širem krugu predstavljena u Banjaluci 12. maja 1992. na 16. sjednici Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Tada su poslanicima objelodanjeni i obrazloženi strateški ciljevi vladajuće srpske političke elite u Bosni i Hercegovini, kojima je zatim data forma skupštinske Odluke. Ti ciljevi, navedeni po prioritetu, bili su: "1. Državno razgraničenje od druge dve nacionalne zajednice. 2. Koridor između Semberije i Krajine. 3. Uspostavljanje koridora u dolini reke Drine, odnosno eliminisanje Drine kao granice između srpskih država. 4. Uspostavljanje granica na rekama Uni i Neretvi. 5. Podela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo i uspostavljanje u svakom od delova efektivne državne vlasti. 6. Izlaz Republike Srpske na more."⁹

⁶ Prema podacima u citiranom dokumentu od 20. marta, u ovim skladištima na području Bosne i Hercegovine se još uvijek nalazilo 30.000 cijevi pješadijskog naoružanja, 40.000 tona municije i minsko-eksplozivnih sredstava, te 25.000 tona pogonskog goriva iz zaliha JNA. U istima se još uvijek nalazilo i 78.400 cijevi pješadijskog naoružanja i 1.500 tona municije koji su bili otuđeno vlasništvo TO Bosne i Hercegovine. ICTY, Komanda 2. VO, *Zaključci iz procene stanja na prostoru BiH u zoni odgovornosti 2. VO*, Str.pov.broj 908-1, 20.03.1992.

⁷ Mesud Šadinlija, *Prvi korpus ARBiH: nastanak i razvoj 1992-1995*, Ministarstvo za boračka pitanja Kantona Sarajevo, Sarajevo, 2008, 16.

⁸ ICTY, Robert J. Donia, *Od izbora do mrtve tačke: geneza opsade Sarajeva, 1990-1994*, Izjava vještaka u predmetu IT-98/29/1 tužilac protiv Dragomira Miloševića u skladu s Pravilo 94bis (Prijevod), decembar 2006, 19.

⁹ "Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini", *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 22, 26. novembar 1993, 866. Pažljiviji čitalac će već površnom analizom primjetiti

Prije nego se vratimo razmatranju statusa Sarajeva u okvirima navedenih strateških ciljeva Republike Srpske (RS), skrenućemo pažnju na značajno svjedočanstvo o putu nastanka ovog dokumenta koje nam daje stenogram skupštinske sjednice. O tome nema pomena u izlaganjima Radovana Karadžića, Momčila Krajišnika, niti drugih članova užeg rukovodstva SDS. Ponešen prevratničkom euforijom, kojom je skup odisao, o tome se izrekao politički nedovoljno pečeni general Ratko Mladić. obraćajući se skupštinskim poslanicima sa pozivom da se postave ciljevi koji se mogu realizovati, a ne ciljevi s kojima će se propasti, Mladić je naglasio da ponavlja ono što je rekao prije nekoliko dana “u Nevesinju pred najužim rukovodstvom Srpske Republike Bosne i Hercegovine i još užim rukovodstvom političkim u Beogradu kad smo se sreli”. Stavljajući ovaj iskaz na vremenskoj osi obrnutim redoslijedom, on nam kazuje da su navedeni strateški ciljevi srpske politike razmatrani i definisani u krugu užeg političkog rukovodstva u Beogradu, zatim su razmotreni u krugu užeg rukovodstva SDS, da bi formulisani i obrazloženi bili izneseni na banjalučkoj skupštini 12. maja 1992., na kojoj su dobili neku vrstu pravne forme i bosansko-hercegovački politički rodni list.¹⁰

Potvrdu tome, sa detaljnijim podacima o navedenim sastancima, nalazimo u objavljenim bilježnicama generala Ratka Mladića. Sastanke sa “još užim rukovodstvom” u Beogradu Mladić je započeo sa generalom Blagojem Adžićem, sa kojim je 5. maja razgovarao o transformaciji JNA u Bosni i Hercegovini u Vojsku Srpske Republike.¹¹ Razgovori na ovu i s njom vezane političke teme, nastavljeni su u Beogradu 6. maja naveče. Na njima su učestvovali, osim Mladića, Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik, Blagoje Adžić i grupa generala iz Bosne i Hercegovine.¹² Na ovom sastanku je Karadžić izvjestio da u Sarajevu kontroliše srpska naselja i da ih i dalje širi, da su Njemačka i SAD prihvatile stvaranje srpske države na teritoriji Bosne i Hercegovine, i da će ta država nakon njenog stvaranja biti ujedinjena sa SRJ, a da neće biti pripajanja Srbiji.¹³ Konsultacije i usaglašavanja su nastavljeni i 7. maja, kada je održan sastanak u Predsjedništvu SFRJ. Na ovom sastanku je Branko Kostić, potpredsjednik

naknadnu redakciju teksta Odluke. Naime, u tački 6. navodi se kao strateški cilj izlaz Republike Srpske na more. U vrijeme donošenja Odluke naziv Republika Srpska nije postojao u upotrebi, već je korišten slogan Srpska Republika Bosna i Hercegovina. Takođe se kao potpisnik Odluke navodi Momčilo Krajišnik, kao “predsednik Narodne skupštine”, a ne kao predsjednik Skupštine srpskog naroda koja je Odluku usvojila.

¹⁰ ICTY, *Magnetofonski snimak sa 16. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske održane 12. maja 1992.*, 26.

¹¹ ICTY, *Bilježnica Ratka Mladića za period od 14.02.1992. do 25.05.1992.*, 249-250.

¹² Ibid, 259.

¹³ Ibid, 261. Karadžić je naredne godine na sličnom sastanku “još užeg rukovodstva” u Beogradu govorio da se “osmjehuje ujedinjenje sa Srbijom” (o tome u nastavku ovog teksta). Ova dijametralno suprotna strateška opredjeljenja pokazuju da Radovan nije bio potpuno obaviješten o stvarnim ciljevima ukupne srpske nacionalne politike i da nije bio odlučujući faktor u njihovoj artikulaciji.

Predsjedništva, istakao da su teška srca donijeli odluku o angažovanju Mladića u Bosni i Hercegovini, zbog njegovih zasluga i stečenog povjerenja na prethodnoj dužnosti u Kninu.¹⁴ Drugi član Predsjedništva, Jugoslav Kostić, istakao je da je SRJ samo prelazna faza i temelj buduće zajedničke države.¹⁵ U pogledu strateških ciljeva, njihov prvi zadokumentovan trag, u skladu sa u Mladićevom govoru naznačenom putanjom nastanka, nalazimo zabilježen u izlaganju Momčila Krajišnika u nastavku razgovora sa “još uživ rukovodstvom” u Beogradu 7. maja u popodnevnim satima. Tom prilikom general Mladić ih je zabilježio u ovom obliku: “1. Da se zauvek razdvojimo od Hrvata i Muslimana; 2. Napraviti Koridor Krajina - Srbija; 3. Uspostaviti vezu sa Srbijom na Drini, a preseći vezu za Muslimane/Sandžak; 4. Neretva - prirod. granica sa Hrvatima; 5. Deo Sarajeva da bude naš. - Neka Muslimani imaju svoj deo grada i vezu sa svojom teritorijom; 6. Da imamo izlaz na more.”¹⁶

Sastanci sa “najužim rukovodstvom Srpske Republike Bosne i Hercegovine” na koje se Mladić pozivao na skupštini, prema njegovoj bilježnici održani su na Palama i u Nevesinju 10. i 11. maja 1992. godine.¹⁷

Detaljnije obrazloženje strateških ciljeva na skupštinskom zasjedanju 12. maja dao je Karadžić. O značaju Sarajeva u ukupnoj strategiji i o budućem odnosu prema gradu govorili su i Karadžić i Mladić.

Karadžić je, nakon uvodnih besmislica o tome kako je Sarajevo izgrađeno srpskim novcem na zemlji koja je katastarski gledano srpska, obrazložio stvarne elemente koji određuju, po njegovim riječima, strateški i taktički značaj Sarajeva. Istakao je da su borbe u Sarajevu i za Sarajevo od presudne važnosti, jer ne daju uspostavljanje čak ni privida bosansko-hercegovačke države. “Alija nema državu dok mi imamo dio Sarajeva. Nema Vladu, nema Skupštinu, nema funkcionisanje... Međutim, borbama za Sarajevo, držimo borbe daleko od Krajine, daleko od Drine, daleko od Semberije, daleko od svih onih krajeva gdje bi se mogli, eventualno, sukobiti sa Muslimanima. Jer, borbe oko Sarajeva odlučuju sudbinu BiH...”¹⁸

Osim donošenja Odluke o strateškim ciljevima i Odluke o formiranju Vojske Srpske republike Bosne i Hercegovine (VSrRBiH), ovo zasjedanje obilježila je i Mladićeva tvrdnja da ostvarenje postavljenih ciljeva, na način koji su zahtijevali govornici na skupštini, predstavlja genocid i da on ne zna kako će to Karadžić i Krajišnik objasniti svijetu. U pogledu Sarajeva konstatovao je da stvorena pozicija ima veliki značaj za kontrolu onih dijelova Bosne i Hercegovine u kojima brojnije

¹⁴ Ibid, 265.

¹⁵ Ibid, 266.

¹⁶ Ibid, 267.

¹⁷ Ibid, 291-292.

¹⁸ ICTY, *Magnetofonski snimak sa 16. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske održane 12. maja 1992.*, 8.

muslimanske enklave žive u okruženju jakih srpskih snaga. Uzimajući kao primjer nekoliko muslimanskih sela u svom rodnom Kalinoviku, koja u to vrijeme još nisu bila napadnuta i u kojima je vladao relativni mir, on je ustvrdio da to ne treba mijenjati i da će oni biti mirni zato što nemaju kud, a najviše zato jer je “glava aždaje fundamentalizma ispod našeg čekića”, misleći naravno na Sarajevo.¹⁹ Naglasio je i da, po onome što je do tada vidio, nije zadovoljan. Čekić, očito, nije bio dovoljno veliki. Pojašnjavajući, general je ustvrdio da se Sarajevo ne može osvojiti “pljučkanjem” iz minobacača i iz poneke haubice po njemu, da se tako ne mogu dobiti čak ni pregovori. Da bi prisilili Muslimane na predaju, tvrdio je general, oko Sarajeva se mora “načičkati” odmah 300 cijevi artiljerijskog naoružanja kalibra od ZOLJE do ORKANA i raketa R-65, poznatih kao LUNA. Upoznao je prisutne poslanike i o ostalim metodama kojima, sem čekićem artiljerije, namjerava “staviti glavu aždaje u prsten”. Naravno, riječ je o uskraćivanju osnovnih humanitarnih potreba stanovništvu Sarajeva. “Mi ne smijemo kazati, mi ćemo uništiti Sarajevo, ne mi nećemo, mi hoćemo da sačuvamo Sarajevo, nama Sarajevo treba. Mi nećemo kazati da ćemo srušiti dalekovod ili vodu isključiti, ne jer to Ameriku diže na noge, ali gospodo, mi vas molimo sve u redu, e, jednog dana nema vode u cijelom Sarajevu. Šta je, ne znamo, havarija, da mi opravimo, ne mi ćemo opraviti, polako. Pa tako isto sa strujom”.²⁰

Iz prethodno navedenih ideja zločinačkog uma može se jasno i lahko iščitati osnovna matrica narativa o Sarajevu kojim su uglavnom bili ispunjeni svjetski mediji tokom rata u Bosni i Hercegovini. Neselektivno granatiranje, snajperska vatra, masakri stanovnika, nestašice vode, struje, hrane, energenata. Zatim beskrajno pregovaranje o tome i izivljavanje birokratskom pedantnošću nad ljudskom nesrećom predstavnika UN-a u Bosni i Hercegovini. Time se kupovalo vrijeme, utvrđivala pregovaračka pozicija i, ako ne u potpunosti borbe, a ono bar pažnja svjetske javnosti, dosta uspješno držala daleko od Krajine, daleko od Podrinja i svih drugih mjesta na kojima je vršeno besprimjerno nasilje i zločini. Istovremeno to je i potreban i dovoljan dokaz da ratno stradanje Sarajeva, njegova teška sudbina taoca beogradske ekspanzionističke politike, od prvog do zadnjeg dana rata nije bila rezultat nikakvog razvoja vojnih operacija u i oko grada, niti bilo kojih aspekata politike državnih organa Republike Bosne i Hercegovine. Šta god da su u Sarajevu radili ili govorili, političari, vojnici, građani, Mladić bi “glavu aždaje” stezao u svom smrtonosnom prstenu sve do ostvarenja postavljenih strateških ciljeva. U tome ga je mogla spriječiti samo vojna sila jača od one kojom je raspolagao. Potvrdu za to možemo naći u značaju koji je davan Sarajevu kao strateškom cilju i kao faktoru u ostvarenju preostalih strateških ciljeva od prvog do zadnjeg dana rata.

¹⁹ Ibid, 29.

²⁰ ICTY, *Magnetofonski snimak sa 16. sjednice Narodne skupštine Republike Srpske održane 12. maja 1992*, 29-32.

Odmah nakon banjalučke skupštine i preuzimanja komande nad netom u Vojску Srpske Republike Bosne i Hercegovine preimenovanim snagama 2. vojne oblasti JNA, general Mladić demonstrirao je stvarni sadržaj svoje vizije odnosa prema Sarajevu. Druga polovina maja 1992. bila je period suočavanja grada sa besprizornom brutalnošću. Potpuno neselektivno cjelodnevno dejstvo koncentrisanom vatrom “načičkanih” artiljerijskih oruđa, imalo je kao isključivi cilj razaranje grada i ubijanje ljudi i njihove volje da žive i pružaju otpor. Ovaj metod rezultirao je tokom maja 1992. prvim velikim masakrima civilnog stanovništva u gradu, a sam Mladić ga je u jednoj od njegovih najčuvenijih ratnih sentenci definisao kao taktiku “da ne mogu da spavaju, da razvučemo pamet njihovu”, koja predstavlja dio njegovog poznatog razgovora u kojem je naređivao svom potčinjenom “Velešiće tuci i Pofaliće tuci, tamo nema srpskog življa mnogo”.²¹

Početak juna Glavni štab VSrRBiH izdao je svoju direktivu broj 1, kojom je definisana dinamika i težišni pravci ostvarenja strateških ciljeva na ratištu u Bosni i Hercegovini. Uz očuvanje do tada zaposjednutih teritorija, jedinicama su dati zadaci da ofanzivnim djelovanjem poprave operativno-taktički položaj na širem području Sarajeva, u sjevernoj i istočnoj Bosni.²² Prioriteti su dati koridoru kroz Posavinu i čvršćem stezanju obruča opsade oko Sarajeva. Tokom prve faze operacije jedinice VSrRBiH trebalo je da zauzmu i očiste širi rejon aerodroma, presjeku Sarajevo pravcem Nedžarići-Stup-Rajlovac i zauzmu Dobrinju, Sokolović Koloniju, Butmir, Mojnilo i Zlatište. Osim daljeg stezanja prstena opsade u dijelu na kojem je on bio najtanji, očiti cilj napada trebalo je biti potpuno ovladavanje zonom aerodroma, jedinom preostalom kapijom kojom je bilo moguće dostaviti pomoć gradu. Opsadu Sarajeva trebalo je dodatno pojačati ovladavanjem komunikacijom Trnovo-Sarajevo. Zadatak je postavljen Sarajevsko-romanijskom korpusu (SRK), uz sadejstvo Hercegovačkog korpusa (HK) na trnovskom pravcu.²³

Tokom duge polovine maja i početkom juna mjeseca 1992. godine trajali su pregovori o iseljenju preostalih snaga JNA iz kasarni u Sarajevu. Kasarne su iseljene, a manje količine naoružanja i municije zatečene u njima preuzele su snage TO RBiH na području grada. Osokoljene ovim plijenom, jedinice TO su početkom juna

²¹ ICTY, Razgovor vođen dana 28. 05. 1992. godine između Mladić Ratka i Vukašinić Mirka.

²² ICTY, GŠ VSrRBiH, *Direktiva za dalja dejstva*, Str.pov.broj 02/5-22, 06. 06. 1992. Ovaj dokument mogao bi ući u udžbenike kao školski primjer vrhunskog cinizma. Njegov potpisnik, koji je tri nedelje ranije provedbu usvojene strategije označio kao genocid, sada deklarira da je cilj operacija kojima provodi tu istu strategiju da “zaštite srpski narod od genocida i istrebljenja”. Isti čovjek koji tri nedelje ranije navodi da će kao sredstva za postizanje vojnih i političkih ciljeva u Sarajevu koristiti uskraćivanje osnovnih životnih potreba, sada naređuje čišćenje šire zone Aerodroma Sarajevo od zaostalnih grupa i pojedinaca neprijatelja, radi omogućavanja bezbjednog slijetanja letjelica za dostavu humanitarne pomoći i normalnog snabdijevanja stanovništva hranom i lijekovima.

²³ Ibid.

takođe krenule u dosta stihijan pokušaj proboja iz okruženja duž gotovo cijele linije opsade. Kako su ispred sebe naišle na Mladićeve jedinice u punoj borbenoj gotovosti za presjecanje i zauzimanje velikog dijela grada, razvile su se žestoke borbe koje su vođene do kraja juna i tokom kojih je VSrR BiH, od sebi postavljenih ciljeva u Sarajevu, uspjela jedino ovladati Zlatištem. S druge strane, snage TO RBiH nisu izvršile proboj iz okruženja ali su oslobađanjem brda Orlić izašle na plato Žući, a oslobađanjem Mojmila i stabilizacijom odbrane na njemu, deblokirale Dobrinju i unekoliko popravile svoj operativno-taktički položaj u cjelini.²⁴

Angažovanje velikih snaga na probou koridora u Posavini kao i trajanje i intenzitet borbi oko Sarajeva, onemogućilo je VSrR BiH da uputi veća pojačanja svojim snagama u Podrinju. To je omogućilo konsolidaciju odbrane Goražda, kao i konsolidaciju i međusobno povezivanje snaga branilaca srednjeg Podrinja.²⁵ Tih junjskih dana sa obje strane Drine se iščekivala međunarodna vojna intervencija u cilju zastavljanja agresije na međunarodno priznatu državu Bosnu i Hercegovinu, inicirana krizom stvorenom odbijanjem srpske strane da omogući otvaranje sarajevskog aerodroma. Situacija u Podrinju u takvom eventualnom razvoju događaja, nije išla u prilog Srbiji i ekponentima njene politike u Bosni i Hercegovini. Stoga je GŠ VSrR BiH 23. juna 1992. izdao *Direktivu za širenje koridora između Romanije i Semberije i oslobađanje komunikacija u srednjem toku Drine*. U iščekivanju vojne intervencije i u periodu jačanja snaga branilaca Podrinja, srpske borce je, kako nalaže direktiva, trebalo kuražiti informacijama da SRK uspješno drži Sarajevo pod opsadom, a da Vojska Jugoslavije (VJ) dovršava pripreme za likvidaciju muslimanske pobune u Sandžaku i šiptarske na Kosovu, te za odbijanje početnog udara NATO u očekivanoj vojnoj intervenciji.²⁶

Iznenadni dolazak francuskog predsjednika Miterana u Sarajevo 28. juna 1992. označio je kraj junjskih borbi za Sarajevo i kraj iščekivanjima vojne intervencije Zapada. Otvaranje sarajevske zračne luke za slijetanje aviona sa humanitarnom pomoći i njeno stavljanje pod kontrolu UN, dva dana nakon Miteranove posjete, bio je znak da Zapad

²⁴ Mesud Šadinlija, *Za Sarajevo, za Bosnu svoju: od 13. novosarajevske do 111. Viteške brdske brigade*, Udruženje "1. Slavna - 111. Viteška brigada", Sarajevo, 2010, 51-58.

²⁵ Sa osloncem na Srebrenicu, međusobno nepovezani dijelovi teritorije, na kojima je pružen jači otpor i odbranjeno civilno stanovništvo, su tokom juna počeli da se povezuju. Naser Orić, *Srebrenica svjedoči i optužuje: genocid nad Bošnjacima u istočnoj Bosni (srednje Podrinje), april 1992. - septembar 1994*, Srebrenica, 1995, 157-170.

²⁶ Zadaci srpskih snaga bili su da nakon uspostavljanja i obezbjeđenja komunikacija kroz srednje Podrinje, pristupe "čišćenju ustaša" sa prostora selo Drinjača, Milići, Srebrenica, Bratunac, rijeka Drina i Vlasenica, Kladanj, Olovo i Sokolac. Svi zadaci koji su ovdje navedeni, i koje je VRS na čelu sa Mladićem uspjela konačno realizovati tek u julu 1995. presuđenim genocidom u Srebrenici, imali su navodni cilj da se "štiti srpski narod u BiH od daljeg genocida". ICTY, GŠ VSrR BiH, *Širenje koridora između Romanije i Semberije i oslobađanje komunikacija u srednjem toku Drine*, Direktiva, Str.pov.broj 02/5-35, 23.06.1992.

u ovoj fazi bosansko-hercegovačke krize očito neće dozvoliti da građani Sarajeva umru od gladi. Od svega drugog iz Mladićevog repertoara smrti mogli su nastaviti da umiru.

Srpska vojska s obje strane Drine mogla je rješenje problema u Podrinju odgoditi za kasnije. Tim prije što je u kratkom vremenskom periodu nakon toga, novom engleskom diplomatskom inicijativom došlo do potpisivanja primirja u Londonu i zakazivanja nove mirovne konferencije. U Glavnom štabu VSrR BiH prvobitno su smatrali da su Karadžićevim prispjećem za pregovarački sto zadobili međunarodnu verifikaciju svoje oružane akcije u Bosni i Hercegovini, da su zaposjeli teritorije koje su smatrali svojim i stvorili uslove svome političkom i vojnom rukovodstvu da dalje pregovore oko budućeg ustrojstva Bosne i Hercegovine vodi sa pozicije jačeg.²⁷ Ubrzo je srpski vojni vrh realnije sagledao perspektive koje nudi period čekanja Londonske konferencije,²⁸ pa su se početkom avgusta naglo predomislili i u pogledu teritorija koje smatraju svojim i u pogledu količine pregovaračke moći. Za sticanje i jednog i drugog recept je bio isti: održati i stegnuti обруч oko Sarajeva i ostvariti dalja teritorijalna osvajanja u pravcima definisanim strateškim ciljevima. Očito je da su u pogledu Londonske konferencije, u odnosu na početnu suzdržanost, njihova očekivanja narasla, pa su pred sebe postavili nerealne ciljeve koje je VSrR BiH trebala ostvariti do početka konferencije. Zadatak snaga oko Sarajeva bio je da pod svaku cijenu spriječe deblokadu grada i da aktivnim dejstvima oslobode za saobraćaj komunikaciju Sarajevo-Trnovo. U daljem razvoju situacije, aktivnom i upornom odbranom, SRK je morao sprječavati prodore ka Sarajevu i Trnovu i postepeno sužavati обруч oko Sarajeva.²⁹

Iako su borbe vođene i na ostalim direktivom definisanim pravcima, težište je ponovo bilo na sarajevskom bojištu. Bezuspješne pokušaje proboja iz okruženja koje su naizmjenično preduzimale snage Armije Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH) iz Sarajeva tokom jula mjeseca, vezujući time značajne snage SRK na održanje opsade grada, iskoristile su snage ARBiH s vanjske strane prstena opsade i osvojile neke od dominantnih kota na Igmanu, a krajem mjeseca sa pravca Igmana oslobodile Trnovo i ovladale prevojem Rogoj.³⁰ Nakon toga, snage ARBiH u drugoj polovini

²⁷ ICTY, GŠ VSrR BiH, *Naredne aktivnosti Vojske Srpske Republike BiH, Direktiva*, Str.pov.broj 02/5-72, 22.07.1992.

²⁸ Brendan Simms, *Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne*, Buybook, Sarajevo, 2003, 17.

²⁹ Snage sa prostora Krajine trebale su postići zamišljene granice na Uni i Savi, razbiti preostale dijelove Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine (OS RBiH) u Posavini, ovladati Jajcem, Gradačcem i Bugojnom, te izbiti na liniju Teslić-Tešanj-Gračanica-Srebrenik. Srpske snage sa područja Semberije trebale su razbiti preostale snage odbrane Bosanskog Šamca i Orašja, ovladati Majevicom i izbiti na liniju Srebrenik-Tuzla-Simin Han-Kalesija-Kladanj. Zadatak srpskih snaga sa područja Hercegovine bio je da ofanzivno djeluju ka Neretvi, gornjem toku Drine i slivu Bistrice, izbiju na lijevu obalu Neretve od Konjica do Čapljine i u sadejstvu sa SRK ovladaju Goraždem i Trnovom. ICTY, GŠ VSrR BiH, *Direktiva za dalja dejstva op.broj 3*, Str.pov.broj 02/5-92, 03.08.1992.

³⁰ Šadinlija, *Prvi korpus*, 22. U nastavku dejstava oslobođen je dio teritorije općine Foča, preko kojeg je uspostavljen težak i nesiguran, ali djelotvoran kopneni koridor sa slobodnom teritorijom

avgusta krenule su u novi pokušaj deblokade Sarajeva poznat kao operacija JUG-92. Težište operacije ovaj put je bilo na deblokadi grada snagama izvana, iz pravca Igmana i Hrasnice i pomoćnim snagama pravcem Visoko-Ilijaš-Sarajevo. Snage iz okruženja trebale su krenuti u odlučan napad tek poslije ostvarenog proboja snaga izvana.³¹ Do toga nije došlo i nije ostvaren proboj obruča opsade. Korist iz borbi oko Sarajeva izvukle su opet snage ARBiH u gornjem i srednjem Podrinju, koje su ostvarile značajne vojne uspjehe i znatno proširile slobodnu teritoriju.

Do polovine septembra 1992. ofanzivna moć snaga ARBiH na sarajevskom bojištu bila je potpuno iscrpljena. Bio im je nužan predah, pregrupisanje snaga i sveobuhvatne pripreme za novi pokušaj deblokade grada, koja se s dolaskom jeseni nametala kao krajnji imperativ ARBiH. Grad je bio svakodnevno tučen iz artiljerijskih i pješadijskih oruđa i oružja svih kalibara, a snabdijevanje strujom, vodom i energentima krajnje ograničeno i povremeno u potpunosti prekidano. U takvoj situaciji izgledi za potpuni slom i humanitarnu katastrofu tokom zime bili su više nego očigledni. Zato se proboj opsade i deblokada nametala kao nužnost. Vršene su opsežne pripreme, a u nastojanja da se obezbijede dovoljne količine ratnog materijala uključio se sam državni vrh Republike Bosne i Hercegovine.

Snage VSrRBiH su znale za pripremanu operaciju, te su od polovine septembra do polovine oktobra preduzele niz napada sa ciljem da poprave svoj operativno-taktički položaj, nanesu gubitke i iscrpe snage ARBiH u Sarajevu, koje su od 1. septembra objedinjene u 1. korpus ARBiH, čime su pokušavale da ometu pripreme za operaciju deblokade. Napadi su izvođeni jakim oklopno-mehanizovanim snagama na Stup, Stupsko brdo, Otes, Aziće, Žuč, Igman i Kijevo. Teške borbe vođene su na svim navedenim pravcima, a posebno teške i brutalne bitke vođene su za brdo Orlić na platou Žuč, na kojem su srpski vojnici koristili zarobljene civile - logoraše iz Vogošće kao živi štit u napadima na položaje ARBiH.³²

U najkritičnijem trenutku priprema operacije, i vjerovatno ne slučajno, došlo je do teškog pogoršanja odnosa ARBiH i Hrvatskog vijeća obrane (HVO), napada HVO na snage ARBiH u Prozoru i krajnje zategnutosti na prostoru Hercegovine i srednje Bosne. To je za posljedicu imalo prekid komunikacija i linija snabdijevanja ARBiH, što se odrazilo ne samo na pripreme operacije deblokade Sarajeva, već i na mogućnosti odbrane Jajca, koje je do kraja oktobra palo u ruke VRS. Prethodno je početkom mjeseca pao Bosanski Brod i slobodna teritorija Bosne i Hercegovine uz rijeku Savu svedena na Orašje. Nikako ne bez duboke veze sa svim ovim događajima, polovinom oktobra je objavljen Vens-Ovenov plan za rješenje krize u Bosni i

Goražda. Amir Kliko, Fikret Ćuskić, *17. Viteška Krajiška brdska brigada ARBiH*, Udruženje "17. VKbbr" Ključ - Institut za istoriju Sarajevo, Sarajevo, 2010, 51-52.

³¹ Šadinlija, *Za Sarajevo*, 65.

³² Šadinlija, *Za Sarajevo*, 67-72.

Hercegovini.³³ Osim nabrojanih teškoća objektivne prirode, u jedinicama i posebno komandama koje su vršile pripremu operacije do izražaja je došao čitav niz slabosti subjektivne prirode.

U susret novom krugu međunarodnih pregovora i pred očekivanom ofanzivom ARBiH na području Sarajeva, VRS je dobila zadatak da stvori uslove političkom rukovodstvu RS da sa što povoljnijih pozicija “učestvuje u rješavanju krize u BiH”, tako što će na terenu postići preostale postavljene strateške ciljeve.³⁴ SRK je zanovio svoj stalni i primarni zadatak da odsudnom odbranom drži Sarajevo u blokadi i, prema razvoju situacije, steže obruč, presjeca i izoluje pojedine dijelove grada i okolnih naseljenih mjesta. U sadejstvu sa Hercegovačkim korpusom (HK) i Drinskim korpusom (DK) trebao je probiti i za saobraćaj osposobiti koridor Sarajevo-Trnovo-Foča. Dijelom snaga aktivnim dejstvima na pravcu Pale-s.Prača-Goražde vezati snage ARBiH i pomoći DK, koji je dobio i posebne zadatke, u razbijanju armijskih snaga u Podrinju.³⁵ U cilju održavanja opsade i odbijanja predstojeće ofanzive ARBiH jedinicama SRK naređeno je i dodatno utvrđivanje linija koje drže grad u blokadi.³⁶

Do početka decembra planirane aktivnosti ARBiH na pripremi operacije deblokade Sarajeva, poznate pod kodnim imenom KOVERTA, nisu bile dovršene. Pripreme VRS jesu, pa je njena komanda procijenila da je vrijeme da se preduzmu planirani napadi s ciljem presjecanja i osvajanja pojedinih dijelova grada. Snažnim artiljerijsko-tenkovsko-pješadijskim udarima od 1. do 4. decembra 1992. godine,

³³ Kasim I. Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1991.-1996.)*, Bosanska knjiga i Pravni centar Fonda otvoreno društvo Bosna i Hercegovina, Sarajevo, 1997, 104.

³⁴ 1. krajiški korpus (1.KK) je trebao aktivnim dejstvima na pravcima Jajce-Turbe, Jajce-Bugojno i na prilazima Doboju vezivati snage ARBiH i HVO, a na širem frontu spojiti se sa ozrenskim brigadama, produžiti sa napadima na Maglaj, Gračanicu i Gradačac i zauzeti ih. 2. krajiški korpus (2.KK) trebao je izvesti ofanzivna dejstva na pravcima Petrovac-Bihać i Petrovac-Bosanska Krupa, te dijelom snaga na pravcu D.Vakuf-Bugojno-G.Vakuf. Istočno-bosanski korpus (IBK) je dobio zadatak da zauzme Orašje, razbije snage ARBiH i HVO u Brčkom i odbaci ih što dalje od koridora. HK je imao aktivnim dejstvima na pravcu Trebinje-Dubrovnik zauzeti Konavle i prevoj Ivanjicu, te izbiti na morsku obalu. ICTY, GŠ VSRBiH, Direktiva op.broj 4, Str.pov.broj 02/5, 19.11.1992.

³⁵ Ibid. Posebni zadaci Drinskog korpusa VRS, osim odsudne odbrane Višegrada i Zvornika, bili su da ostalim snagama mora iznurivati neprijatelja, nanositi mu gubitke i prisiliti ga da sa muslimanskim stanovništvom napusti prostore Birča, Žepe i Goražda. Prethodno je trebao ponuditi razoružanje naoružanih muškaraca, a ako ne pristanu uništiti ih. Posljednjih dana februara 2012. godine, na suđenju Radovanu Karadžiću pred haškim tribunalom, raspravljalo se o gotovo identičnom stavu iz Direktive broj 7 iz marta 1995. Navedeni dio iz Direktive broj 4 nedvosmisleno govori o tome da je ono što je urađeno u julu 1995. u Srebrenici, bio zadatak postavljen jedinicama VRS od početka rata.

³⁶ Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (dalje: AIIZ) Inv.broj 2-3962 (Komanda SRK, *Zapovjest za dalja dejstva Op.broj 11/92*, Str.pov.broj 10/74-667, 26.11.1992.).

srpske snage zauzele su naselje Otes.³⁷ Otvaranje mogućnosti da oklopno-mehani-zovane snage prodru u grad iz pravca Stupa, njegovom glavnom komunikacijskom linijom, prinudila je Štab Vrhovne komande (ŠVK) OSRBiH da naredi početak dejstava po operaciji KOVERTA prije okončanja priprema i sa nesaniranim stanjem odnosa sa HVO u Hercegovini i srednjoj Bosni.

To je bio jedan od presudnih faktora za konačan ishod borbi. Mada su jedinice na gotovo svim predviđenim pravcima imale velike početne uspjehe i s vanjske strane prstena opsade postigle duboke prodore u raspored snaga VRS, sa pravca Jahorine stigavši do padina Trebevića, a sa pravca Visokog do prigradskih naselja Ilijaša, nedostajao je uvijek onaj zadnji korak i snaga za završni udarac. Isti scenario ponovio se i u napadima 1. korpusa tokom decembarskih pokušaja proboja iz okruženja, kako na pravcu Trebevića, tako i na pravcu Žući, gdje su ipak postignuti najkonkretniji i najznačajniji borbeni rezultati tokom operacije KOVERTA. Oslobođen je cijeli plato Žući i otvorena vrata ulaska jedinica 1. korpusa u Vogošću, ali se na istim stalo zbog nedostatka svježih snaga i materijalno-tehničkih sredstava (MTS) za dalju eksploataciju uspjeha. Do polovine januara 1993. obustavljena su dejstva po operaciji KOVERTA i sa unutrašnje i sa spoljne strane prstena opsade.³⁸

Januar druge ratne godine označio je kraj vojnih nastojanja za omogućavanje nastavka normalnog življenja Sarajeva i početak nove faze mirovne konferencije u Ženevi pod predsjedavanjem Vensa i Ovena, kojom se rješenje za mir u Bosni i Hercegovini pokušalo iznaći diplomatskim putem. Sami kopredsjednici, povećavajući pritisak na pregovarače, konferenciju su nazivali posljednjom šansom. Ponuđene mape i prijedlog ustavnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu u potpunosti su odgovarale političkim i vojnim strukturama Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) u Zagrebu i HVO-a u Bosni i Hercegovini, oni su ih prihvatili i nastojali odmah provesti na terenu, pod bilo kakvim okolnostima i čak upotrebom oružane sile. Predsjedništvo i Vlada Republike Bosne i Hercegovine su plan u načelu prihvatili, uz određene zahtjeve u pogledu nadležnosti predviđenih za centralne organe vlasti i uz uslov da ih prihvati i Karadžićev SDS, te da budu implementirana na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine. Karadžiću i njegovim mentorima u Beogradu ovo rješenje nije odgovaralo, jer im je umjesto željene države nudilo više provincija, koje nisu bile povezane međusobno, već objedinjene pod nekom vrstom centralne vlasti Bosne i Hercegovine. Zato su plan odbili.³⁹

Ozbiljnost s kojom je plan predstavljen početkom januara u Ženevi, izvjesni nagovještaji vojne intervencije snaga NATO u slučaju neuspjeha pregovora, zbog kojih

³⁷ Arhiv ARBiH (dalje: AARBiH), K1K 1/2-90 (Komanda 1. korpusa: *Razvoj b/d na Otesu u vremenu od 01.-04.12.1992. godine, Izvještaj*, str.pov.broj 1383, 11.12.1992.).

³⁸ Šadinlija, *Za Sarajevo*, str. 82-94; Vahid Karavelić, Zijad Rujanac, *Sarajevo: opsada i odbrana 1992. - 1995*, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2009, 213-232.

³⁹ Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma*, 121-125.

je predsjednik SR Jugoslavije Dobrica Ćosić javnosti upućivao dramatične apele na jedinstvo⁴⁰ i zbog kojih su pitanja podrinskih enklava, spoja Sarajeva sa Hercegovinom i proširenja posavskog koridora postala urgentna, zadale su posla srpskim vojnim štabovima s obje strane Drine. Za vrijeme borbi oko Sarajeva, tokom decembra 1992. i januara 1993, iskoristivši prenapregnutost jedinica VRS, snage ARBiH u srednjem i gornjem Podrinju bile su aktivne i izvodile intenzivna i uspješna borbena dejstva.⁴¹ Nakon toga i nakon okončanja borbi oko Sarajeva, te nakon naglog novog zaoštavanja odnosa i početka sukoba ARBiH i HVO, proizvedenog odlukom HVO da odmah primjeni rješenja koja je nudio nacrt Vens-Ovenovog plana, srpske snage okrenule su se Podrinju. VRS i VJ, s pridodatim jedinicama Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) RS i i Državne bezbednosti (DB) Srbije, započele su do tada najjaču ofanzivu izvedenu pod kodnim imenom UDAR-93.⁴² Do 18. aprila 1993. premoćnim snagama slomljen je otpor branilaca Podrinja i zauzeti Cerska i Konjević Polje, a slobodna teritorija Srebrenice svedena na sam grad i užu okolinu. Srebrenica je proglašena zonom pod zaštitom UN. Nakon vojnog slamanja Srebrenice, srpske snage usmjerile su svoje djelovanje prema Žepi i Goraždu. Smanjujući slobodnu teritoriju, presjecajući međusobne veze i koridor prema Goraždu, dovele su snage ARBiH u enklavama u krajnje nepovoljan operativno-taktički položaj i pripremile operativnu osnovicu za novu ofanzivu na Sarajevo, koja je trebala zadati završni udarac Bosni i Hercegovini kao državi.⁴³

Takve izgledе još više je poticao razvoj događaja unutar međunarodnih diplomatskih krugova involviranih u rješavanje bosansko-hercegovačke krize. Umjesto najavljivanog kažnjavanja srpske strane koja je u potpunosti odbila Vens-Ovenov mirovni plan i pominjane vojne intervencije, međunarodna zajednica se opredijelila za to da, tzv. akcionim planom za mir u Bosni i Hercegovini, akcenat stavi na obustavljanje i ograničavanje sukoba, a da se politička i ustavna rješenja traže naknadno.⁴⁴ To je bilo gotovo izravno obećanje sankcioniranja zatečenog stanja na terenu,

⁴⁰ Janko Velimirović i dr, *Hronologija 1990-1995.*, Dokumentacioni centar Republike Srpske, Banja Luka, 2002, 109.

⁴¹ Snage iz Srebrenice do polovine januara su izbile na državnu granicu na Drini u dužini od 20 kilometara i bile na prilazima Bratuncu. Orić, *Srebrenica svjedoči i optužuje*, 168.

⁴² AIIRZ, Inv.br.2-3961 (Komanda Drinskog korpusa, *Analiza izvođenja borbenih dejstava u operaciji pod kodnim nazivom "UDAR"*) O učešću jedinica sa teritorije Srbije u borbama na teritoriji Podrinja u Bosni i Hercegovini u periodu januar-april 1993 u: *Balkan Battlegrounds: A Military History of the Yugoslav Conflict, 1990-1995*, Volume I, CIA, Office of Russian and European Analysis (Washington, DC), 2002, 184. O neposrednom učešću jedinica Vojske Jugoslavije, logističkoj podršci i korištenju teritorije Srbije za napade na Bosnu i Hercegovinu, niz dokumenata Užičkog korpusa VJ na: <http://icr.icty.org>.

⁴³ Šadinlija, *Prvi korpus*, 31; Orić, *Srebrenica svjedoči i optužuje*, 171-183; Hamid Bahto, *Sa braniocima Sarajeva i Goražda*, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2008, 183-188.

⁴⁴ Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma*, 125.

i snažno je potaklo srpsku politiku da naloži svojim oružanim snagama da to stanje čim prije poprave u svoju korist i zadaju završni udarac. U tom pogledu i u pogledu podjele Bosne i Hercegovine na etničke zone, postignuta je saglasnost srpske strane sa HVO 20. juna 1993. tokom sastanka Karadžića i Mate Bobana u Herceg Novom.⁴⁵ Dodatni poticaj odluci davale su srpske strateške procjene, koje su govornice da ARBiH dobija rat u srednjoj Bosni i da će, nakon što porazi HVO i ojača zaplijenom njegovog naoružanja, svoje jedinice usmjeriti prema VRS, a prvenstveno prema Sarajevu i podrinjskim enklavama.⁴⁶

Ključni element čitave zamisli bilo je stavljanje Sarajeva u duboku izolaciju sužavanjem unutrašnjeg i proširivanjem spoljnog prstena opsade. Taj zadatak dobio je SRK u sadejstvu sa HK i DK, dok su ostali korpusi VRS dobili zadatak da upućivanjem 1-2 brigade ojačaju snage SRK u operaciji. Zadatak SRK sastojao se u tome da trajno obezbjedi vojno-industrijski kompleks u Vogošći i Rajlovcu zauzimanjem platoa Žući, a da sa spoljašnje strane zauzimanjem planinskih masiva Igmana, Bjelašnice i Treskavice, kao i prostora između njih, što je podrazumijevalo zauzimanje Trnova i otvaranje komunikacije Foča-Trnovo-Sarajevo, i odbacivanjem snaga ARBiH prema Ivan sedlu, trajno obezbjedi Hadžiće, stavi Sarajevo u duboku i nepovratnu blokadu i stvori uslove za ovladavanje gradom.⁴⁷

Ova operacija, izvođena pod kodnim imenom LUKAVAC-93, započeta je početkom jula napadima iz pravca Jahorine, Foče i Kalinovika prema Trnovu, Igmanu i Bjelašnici. Na unutrašnjoj strani prstena opsade težište napada VRS bilo je na platonu Žući. Enormnom koncentracijom artiljerijske vatre na malom prostoru i uzastopnim pješadijskim napadima, snagama VRS je uspjele da do 27. jula ovladaju jednim dijelom linije odbrane i da se ponovno popnu na plato Žući. Nisu uspjele da snage 1. korpusa potpuno odbace sa platoa i, zadržavši svoje položaje na Orliću i dijelu Golog brda, one su još uvijek bile u taktički boljem položaju od napadača. Na trnovskom pravcu VRS je primjenjivala istu taktiku jake i na mali prostor koncentrisane artiljerijske vatre i upornih napada, tamo gdje je to bilo neophodno, a gdje god je to mogla, manevar i obuhvat snagama na širokom prostoru koji je napadala. Krševici dosta slabo organizovanu odbranu inferiornijih snaga ARBiH ispred sebe, do 12. jula snage VRS ovladale su Trnovom, a do 2. avgusta Treskavicom, vrhom i većim dijelom Bjelašnice, te većim dijelom Igmana. Put prema Ivan sedlu bio im je otvoren i bili su nadomak spajanja sa svojim snagama iz Hadžića, čime bi bio presječen

⁴⁵ Velimirović, *Hronologija*, 127. Na dogovor postignut tokom ovog sastanka GŠ VRS se poziva u preambuli Direktive broj 5.

⁴⁶ ICTY, GŠ VSRBiH, *Direktiva za dalja dejstva VRS op.broj 5*, Str.pov.broj 02/2-479, 25.06.1993.

⁴⁷ Dva krajiška korpusa i IBK dobili su zadatke vezane za ostvarenje strateških ciljeva u posavskom koridoru, kao i zadatak da u maksimalnoj mjeri preuzimaju položaje i naoružanje snaga HVO, te tako spriječe ARBiH da zauzme ove položaje i dođe do naoružanja i MTS-a. ICTY, GŠ VSRBiH, *Direktiva za dalja dejstva VRS op.broj 5*, Str.pov.broj 02/2-479, 25.06.1993.

jedini slobodni prilaz Sarajevu kopnom preko Igmana. U posljednji čas upućena pojačanja jedinicama ARBiH iz srednje Bosne i iz Sarajeva, povlačenje predsjednika Izetbegovića iz pregovora u Ženevi i njegovo uslovljavanje prihvatanja Owen-Stoltenbergovog plana zaustavljanjem napada na Sarajevo, te prijetnja udarima NATO avijacije, zaustavili su VRS i omogućili ARBiH da zadrži posljednje moguće položaje odsudne odbrane Igmana i igmanskog puta za Sarajevo.⁴⁸

Za vrijeme ljetnje ofanzive VRS grad Sarajevo je ponovo trpio svakodnevna razaranja, a njegovi stanovnici bili su izloženi, osim pogibeljnoj vatri srpske artiljerije, i prekidu snabdijevanja vodom i strujom, a dostava humanitarne pomoći bila je znatno otežana i usporena. Očekivalo se da ovakav tretman grada, uz vojna osvajanja na njegovim prilazima, prinude rukovodstvo Republike Bosne i Hercegovine na konačno prihvatanje Owen-Stoltenbergovog plana o uniji tri etničke republike i ponuđene mape teritorijalnog razgraničenja. Gradu je nakon ofanzive dat i privremeni predah od svakodnevnih dejstava u toku kojeg je sazvana Skupština Republike, koja je ipak odbila da verifikuje mirovni plan. Političko rukovodstvo Bosne i Hercegovine odbilo je prihvatiti i nešto ušminkaniju verziju plana ponuđenu u septembru 1993. na britanskom brodu Invisibl. U pokušaju da se u ovom trenutku najniže tačke političke i vojne moći Republike Bosne i Hercegovine, potpuno derogira politički legitimitet njenih državnih organa i institucija, aktiviran je i projekat pobune Fikreta Abdića u Velikoj Kladuši.

U takvoj situaciji srpsko političko i vojno rukovodstvo je, predviđajući mogućnost daljeg odbijanja legalnih organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine da priznaju teritorijalna osvajanja i predviđajući mogućnost kraja strpljivosti Hrvatske u pogledu dalje egzistencije srpske paradržave na njenoj teritoriji i vojnog rješenja tog pitanja, što je najavljivala septembarska akcija Hrvatske vojske u Medačkom džepu, planiralo dalja ofanzivna dejstva sa ciljem skraćivanja linija svog fronta i oslobađanja dijela snaga za koje je računalo da će biti potrebne u slučaju vojne akcije Hrvatske, kao i postizanja preostalih strateških ciljeva kojima bi primorala rukovodstvo Bosne i Hercegovine i međunarodnu zajednicu na prekid neprijateljstava na dostignutim linijama i politički sporazum finaliziran na toj osnovi. Kao prioritetni, VRS su postavljeni sljedeći zadaci: a) zauzimanje Sarajeva; b) definisanje granice RS na Neretvi i izlazak na obalu mora u sektorima Neum-Zaton i Cavtat-Prevlaka; c) definisanje granica RS u slivu Une; d) proširenje teritorije RS jugo-zapadno od Brčkog i čvršće povezivanje sa Srbijom.⁴⁹

⁴⁸ Šadinlija, *Prvi korpus*, 33-34.

⁴⁹ Definisanje granice na Uni podrazumijevalo je uništavanje 5.korpusa ARBiH i uspostavljanje granice sa Autonomnom pokrajinom Zapadna Bosna (APZB) Fikreta Abdića. Na području Sarajeva, početni zadatak VRS bio je da odsudno brani prilaze gradu i posebno teritorije osvojene tokom prethodne ljetne ofanzive. ICTY, VK OSRS, *Direktiva za dalja dejstva op.broj 6*, Str.pov. broj 02/2-934, 11.11.1993.

Navedeni zadaci, koje je pred VRS postavio njen vrhovni komandant Radovan Karadžić u novembru, sadržani su i u zajedničkom planu upotrebe VJ, VRS i Srpske vojske Krajine (SVK) koji je u decembru 1993. usvojen pod kodnim imenom DRINA. Plan je predviđao dvije faze operacija, od kojih je prva bila izvršna odmah, a za VRS podrazumijevala je ofanzivna dejstva s ciljem izvršenja prethodno navedenih zadataka, dok je druga faza imala nastupiti u slučaju hrvatskog napada na RSK i podrazumijevala je, osim trenutnog upućivanja šest brigada VRS na teritorij Hrvatske, i angažovanje Vojske Jugoslavije u operacijama u Bosni i Hercegovini sa krajnje radikalnim ciljevima potpune okupacije zemlje.⁵⁰

Ofanziva VRS započeta u novembru 1993. nije davala dobre početne rezultate. Otvaranje završnog kruga međunarodne mirovne konferencije pod predsjedavanjem Ovena i Stoltenberga, poticalo je vojno i političko rukovodstvo u Beogradu i na Palama da ubrzaju realizacija zadataka iz direktive broj 6, kao i da ih preciznije odrede.⁵¹ Rok za njihovo izvršenje je dat do 21. decembra, datuma nastavka mirovnih pregovora. Novo suženje goraždanske enklave, ovladavanje komunikacijom u dolini Bosne i rasjecanje glavnih snaga Armije RBiH u rejonu Olova, kao i dalje sužavanje smrtonosnog prstena opsade Sarajeva, bili su dodatni argumenti sa kojima se Karadžić namjeravao pojaviti u Ženevi.

Miloševićev glavni kratkoročni pregovarački cilj bio je skidanje ili ublažavanje ekonomskih sankcija nametnutih njegovoj državi zbog agresije na Bosnu i Hercegovinu. Na otvaranju nastavka mirovne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, 29. novembra 1993. u Ženevi je izjavio da su sankcije uvedene SR Jugoslaviji zločin protiv čitavog naroda kao odmazda za agresiju koju oni nisu izvršili.⁵² Nepune dvije nedjelje kasnije, 13. decembra u Beogradu je sazvao vojno, političko i policijsko rukovodstvo Srbije i RS radi dogovora o zajedničkom nastavku vojne kampanje u Bosni i Hercegovini.⁵³ Sarajevo je ponovo označeno ključem rata i neophodnim strateškim ciljem.

⁵⁰ ICTY, GŠ VSRBiH, *Izvod iz direktive za upotrebu VRS "DRINA"*, decembar 1993.

⁵¹ Zadaci koji su imali biti ostvareni bili su sljedeći: na području Goražda trebalo je zauzeti dominantne objekte na lijevoj obali Drine radi oslobađanja komunikacije prema Palama i Ustiprača, te zauzeti desnu obalu Drine na području samog Goražda; na području Olova trebalo je ovladati komunikacijom Vareš-Olovo-Han Pijesak i presjeći vezu između 2. i 3. korpusa ARBiH; zauzeti lijevu obalu Bosne i grad Maglaj, čime bi komunikacija u dolini Bosne od Doboja do Zavidovića bila stavljena pod kontrolu VRS; u cilju skraćivanja linije fronta trebalo je razbiti i snage ARBiH na području Teočaka i Vitinice. Na unutrašnjoj strani prstena opsade Sarajeva trebalo je zauzeti objekte Žuč i Mojnilo, radi stvaranja što povoljnijih pozicija za pregovore o podjeli Sarajeva. ICTY, GŠ VRS, *Borbena naredenje za izvođenje narednjih b/d (dopuna Direktive broj 6)*, Str.pov. broj 02/2-1015, 12.12.1993.

⁵² Velimirović, *Hronologija*, 140.

⁵³ Sa srbijanske strane su sastanku prisustvovali Slobodan Milošević, Momčilo Perišić, Zoran Sokolović, Jovica Stanišić, Radovan Stojičić Badža, Milan Tepavčević i Mile Mrkšić. Iz rukovodstva bosanskih Srba sastanku su prisustvovali Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik, generali Ratko

U trenutku iščekivanja odlučujućih pregovora pod međunarodnom medijacijom, ocijenjeno je kao neophodno osvajanje dvaju ključnih objekata odbrane Sarajeva: Žuč i Mojmila, čime bi odbrana bila faktički slomljena, i protivnik bio primoran da pristane na podjelu grada. Slobodan Milošević je na ovom sastanku posebno naglasio politički značaj Sarajeva, te da operaciju treba pažljivo planirati i izvršiti koncentraciju snaga radi sigurnog uspjeha. Zbog toga je planirana operacija u dolini Prače i prema Goraždu odgođena za kasnije, a početak sarajevske operacije vezan za ishod pregovora. Milošević je razvijajući misao o političkoj osjetljivosti operacija na području Sarajeva, i potvrđujući svoje ogromno političko lukavstvo, naložio svojim potčinjenim u Bosni i Hercegovini da “dopuste Muslimanima da pregaze Hrvate” kod Viteza, Busovače, Gornjeg Vakufa, kao i Kiseljaka i Kreševa. Naložio je generalu Perišiću da za realizaciju operacija ustupi sve što neće ugroziti borbenu gotovost vojske u Srbiji. Na samom sastanku je obećana pomoć u vidu 30 tenkova T-34, izvjesnog broja topova ZIS i granata za topove ZIS i B-1. Milošević je obećao dijelu svoje vojske u Bosni i 500 tona goriva i eventualno 100 tona benzina iz državnih robnih rezervi.⁵⁴ Osim materijalne pomoći operacijama, na sastanku je dogovoreno i učešće specijalnih jedinica MUP-a Srbije sa oko 300 ljudi, DB Srbije sa oko 120 ljudi i VJ sa oko 200 ljudi. Na narednom sastanku u Beogradu, održanom 27. decembra, Perišić je obavjestio Mladića da su svi njegovi materijalni zahtjevi odobreni, te da mu je odobreno i 8 aerosolnih avio-bombi i jedan lanser za ispaljivanje ovih bombi velike razorne moći uz pomoć dograđenih raketnih motora.⁵⁵

Percepciju Sarajeva kao ključa rata i kao cilja čijim je postizanjem moguće okončati rat, potvrdio je Radovan Karadžić na sastanku sa starješinama VRS održanom u Vlasenici 29. januara 1994. Tvrđio je: “Najvažnija tačka je Sarajevo... Blokadam Sarajeva mi smo stvorili državu”. Ovo je argumentovao ponavljanjem svojeg ranijeg stava da je Sarajevo mozak bosanske države i da je Alija Izetbegović uspio povezati Sarajevo sa Zenicom, on ne bi ni sa kim pregovarao. “Ako bi ga mogli uzeti, mi bi ih porazili i to bi bio kraj rata...”⁵⁶

Mladić i Manojlo Milovanović sa najbližim saradnicima, te ispred MUP-a RS Mićo Stanišić i Tomo Kovač. ICTY, *Bilježnica Ratka Mladića za period od 28.10.1993. do 15.01.1994.*, 53.

⁵⁴ ICTY, *Bilježnica Ratka Mladića za period od 28.10.1993. do 15.01.1994.*, 53-57.

⁵⁵ Mirha Dedić, “Za Karadžića i Miloševića Sarajevo je bilo prioritet i ključ rata”, *Slobodna Bosna*, 04.11.2010, 22-27

⁵⁶ ICTY, *Bilježnica Ratka Mladića za period od 09.01.1994. do 21.03.1994.*, 76. Karadžićeva izjava ujedno predstavlja potvrdu činjenice da bi snage VRS i jedinice koje su u svrhu pomoći stizale iz Srbije i Crne Gore, bez ikakve sumnje vojno zauzele Sarajevo da su bile u stanju slomiti odbranu njegovih branilaca. To je vidljivo i iz citiranih dijelova dokumenata koje smo prethodno naveli u ovom radu. Činjenica da su vojna opsada i teroriziranje grada korišteni kao sredstvo i mehanizam za postizanje cjeline strateških ciljeva RS, ne znači da VRS nije željela zauzeti grad, i to je iz predočenih dijelova dokumenata dovoljno vidljivo. Nadogradnju ove laži predstavlja i danas u srpskoj javnosti dosta prisutna tvrdnja da opsade Sarajeva nije ni bilo, da je postojala samo odbrana srpskih

Milošević je, kako smo vidjeli, u decembru 1993. posebno naglašavao političku osjetljivost pitanja Sarajeva, te je insistirao da sarajevska operacija počne tek ako pregovori ne uspiju i ne dođe do skidanja sankcija koje je UN nametnuo Srbiji i Crnoj Gori. Mada su prilike izgledale krajnje povoljno, a Karadžiću se čak činilo da se “osmjehuje ujedinjenje sa Srbijom”,⁵⁷ ženevski pregovori na Oven-Stoltenbergovoj platformi su propali ponajviše zahvaljujući izostanku američke podrške.⁵⁸ VRS je odmah nakon toga započela napade na Sarajevo.

Napadi su izvođeni težišno na rajlovačkom i vogošćanskom pravcu, sa ovladavanjem platoon Žući kao glavnim ciljem. Aktivne su bile i druge linije na unutrašnjoj strani prstena opsade, kao i linija na Mojmilu koja je bila drugi postavljeni cilj VRS. Ponovo je korištena enormna količina artiljerijske vatre, uključujući i municiju punjenu hemijskim sredstvima, ali pješadijski napadi nisu rezultirali nikakvim pomacima. Do kraja decembra i tokom cijelog januara 1994. održavan je tempo ofanzive, ali rezultata nije bilo, osim na spoljnoj strani prstena opsade, u vidu privremenog prodora prema selu Kruševu, na olovsko-vareškom bojištu, koji su snage 1. korpusa ubrzo neutralizirale i povratile izgubljene položaje.⁵⁹ Posljedice decembarskog brifinga kod Miloševića bile su vidljive ne samo po dugotrajnim artiljerijskim kanonadama municijom kojom je snabdjevena VRS i po manevru snaga na širem prostoru, koji ne bi bio moguć bez pogonskog goriva koje je Milošević dodjelio svojim izvršiocima u Bosni i Hercegovini. Očito je bilo da se na sarajevkom bojištu pojavila i obećana pomoć u ljudstvu iz vojnih i policijskih snaga Srbije. U napadu na Orahov brijeg i Sjeničku kosu iz pravca Vogošće, 27. decembra 1993. učestvovala je jedinica iz sastava 72. specijalne brigade VJ.⁶⁰ Nakon što je razbijena, na strani branilaca ostalo je neizvučeno 6 tijela poginulih pripadnika ove jedinice, od kojih su dvojica bili oficiri.⁶¹ Pouzdano znamo i to da su modifikovane avio-bombe velike razorne moći, koje je Momčilo Perišić isporučio Mladiću, ispaljivane tokom januara 1994. na Žući.⁶²

dijelova Sarajeva, koja se pokušava dokazivati upravo lažnom tvrdnjom da je VRS mogla ali nije željela zauzeti Sarajevo.

⁵⁷ ICTY, *Bilježnica Ratka Mladića za period od 28.10.1993. do 15.01.1994*, 53.

⁵⁸ Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma*, 160.

⁵⁹ Šadinlija, *Prvi korpus*, 38; Šadinlija, *Za Sarajevo*, 138-141.

⁶⁰ Riječ je o specijalnim snagama, sastavljenim od profesionalnih oficira, podoficira i vojnika po ugovoru. U vrijeme angažovanja u Vogošći, jedinica je bila stacionirana u kasarni VJ na Avali kod Beograda. Jedinicu je u Vogošću doveo pukovnik VJ Milorad Stupar. U Vogošću je stiglo 50 specijalaca s punom opremom. U napadu 27. decembra učestvovalo je njih 30. ICTY, *Suđenje Momčilu Perišiću, IT-04-81-T, 15. mart 2010, Svjedok: Zlatko Danilović, Transkript*, str. 11037-11039.

⁶¹ AARBiH, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str. pov. broj 05/6-545, 27.12.1993; AARBiH, Komanda 1. Smtbr, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str. pov. broj 87-298, 27. 12. 1993.

⁶² AARBiH, Komanda 1. korpusa, *Dnevni borbeni izvještaj*, Str. pov. broj 16/9-26, 26. 01. 1994.

Ni vatrena moć “načičkane” artiljerije, ni specijalci, nisu rezultirali pomacima na bojištu. Artiljerijska vatra srpskih snaga sve češće je tokom januara i početkom februara prenošena sa borbenih linija na područje grada. U jednom od tih dejstava, 5. februara 1994. godine, artiljerijska granata je pogodila pijacu Markale i rezultirala stravičnim masakrom civila.⁶³

Nakon masakra koji je izazvao zgražanje svjetske javnosti, uz posredovanje UNPROFOR-a postignut je sporazum o primirju, povlačenju teške artiljerije i njenom stavljanju pod kontrolu UN u krugu 20 kilometara od Marin Dvora. Sporazum je stupio na snagu 10. februara. Ključni argument njegove provedbe bio je NATO ultimatum da će, u slučaju ne stavljanja teškog naoružanja pod kontrolu, izvršiti zračne udare po položajima VRS oko Sarajeva. Kontrolni mehanizam obezbjeđen je razmještanjem snaga UN na kontrolne tačke duž linije razdvajanja. Srpske snage su, kao i uvijek tokom realizacije nekog od mnogobrojnih sporazuma za Sarajevo, sa mnogo galame, teatralnih izjava i naglašavanja ustupaka, a suštinski izigravajući uslove sporazuma,⁶⁴ skretale pažnju domaće i svjetske javnosti od svojih aktivnosti u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine. Ovaj put, po planu utanačenom i odobrenom u Beogradu, na redu je bilo Goražde. Napadna operacija prema Goraždu vođena je pod kodnim imenom ZVIJEZDA-94.⁶⁵

Februarsko primirje i sporazum o teškom naoružanju, nisu olabavili stegnuti obruč oko Sarajeva. Ipak, intenzitet dejstava po civilnim objektima i stanovništvu u gradu u periodu nakon njega bio je znatno smanjen. Došlo je i do poboljšanja snabdijevanja grada osnovnim potrebama, strujom i vodom. Koliko je krhko bilo ovo olakšanje i slabe garancije koje je UN mogao dati Sarajevu, pokazao je odnos VRS prema zahtjevima UN prilikom aprilske kulminacije goraždanske krize. Nakon najjačeg granatiranja Goražda i okolnih naseljenih mjesta izvršenog 11. aprila, avioni NATO su na zahtjev UN-a izvršili simbolično dejstvo po oklopnim snagama VRS na prilazima gradu. Ni ova opomena, ni snažan međunarodni pritisak, nisu zaustavile VRS. Njen komandant je dan nakon dejstava NATO izdao naredenje svojim potčinjenim: “Gurajte energično

⁶³ U februarskom masakru na Markalama ubijeno je 68, a ranjeno 163 civila. Zagovornici i danas živih imbecilnih teorija o namještanju masakra od strane “muslimanskih snaga”, prešućuju da je meta srpske artiljerije i dan ranije bila pijaca u naselju Dobrinja. 4. februara na njoj je minobacačkim granatama ispaljenim iz Lukavice ubijeno 9 civila. Merisa Karović, “Zločini na Markalama”, *Prilozi za proučavanje historije Sarajeva*, br. 6, Muzej Sarajeva, Sarajevo, 2008, 97-108.

⁶⁴ AIIZ, Inv.broj 2-3959 (GŠ VRS, Naređenje, Str.pov.broj 03/4-114, 09.02.1994.) Ovim aktom je naređeno SRK da hitno dovuku na položaje oko Sarajeva sva neispravna artiljerijska oruđa, koja su kasnije prikazali UN-u i stavili ih pod kontrolu. Ispravna su trebala biti maskirana i pripravna. Naređenjem je takođe predviđen napad na snage UNPROFOR-a u slučaju zračnih udara NATO avijacije.

⁶⁵ Tokom ove operacije snage VRS su zauzele sve dominantne zemljišne objekte na desnoj obali rijeke Drine i ovladale rubnim goraždanskim naseljima, a na lijevoj obali ovladali najznačajnijim objektima kojima su uspostavili i obezbjedili kontrolu teritorije u dolini Prače i takođe ušli u rubna gradska naselja Goražda. Šadinlija, *Prvi korpus*, 39; Bahto, *Sa braniocima Sarajeva i Goražda*, 199-209.

naprijed. Ne osvrćite se na ovo što se oko nas dešava. Turci moraju nestati sa ovih prostora.”⁶⁶ Ovo, naravno, osim nesigurnosti garancija UN-a, pokazuje i da su Mlađićeva rana predviđanja o neophodnosti genocida da bi se ostvarili strateški ciljevi RS bila tačna, da su postala dio svjesnog djelovanja i istrajne namjere glavnokomandujućeg generala srpske vojske u Bosni i Hercegovini.⁶⁷

Februarski sporazum iz 1994. nije predstavljao prekretnicu u pogledu odnosa VRS prema Sarajevu. Stanje stvoreno njegovom provedbom i događaji koji su uslijedili, ipak su u drugom pogledu donijeli bitnu promjenu u odnosu snaga i toku borbi za Sarajevo. Naime, zadnjih dana ljetne ofanzive VRS, 30. jula 1993. probijen je tunel ispod piste sarajevskog aerodroma od Dobrinje do Butmira. Ovim putem izašle su snage 1. korpusa koje su uspostavile nove linije odbrane grada na padinama Igmana. Ovim putem su u jesen 1993. upućena i određena pojačanja snagama ARBiH na olovsko-vareškom bojištu. Nakon smirivanja borbi u gradu i razmještanja posmatrača UN na kontrolne tačke duž linije razdvajanja, zbog izbijanja goraždanske krize Komanda 1. korpusa je izmjestila značajne snage na prostor Pazarića i Tarčina, sa namjerom da otpočne dejstva prema Goraždu i tako olakša položaj njegovih branilaca i civilnog stanovništva. Izuzetno loši vremenski uslovi onemogućili su planirani manevar, ali su snage izvučene izvan grada tamo i ostale. Tokom ljeta su dodatno pojačane i bolje organizovane. Iste mjere preduzete su na olovsko-vareškom dijelu zone 1. korpusa. Time je 1. korpus ARBiH u proljeće 1994. trajno prebacio težište borbe za Sarajevo na spoljašnju stranu prstena opsade.⁶⁸

U vrijeme navedenih dešavanja, pod američkim pokroviteljstvom vođeni su i dovršeni politički pregovori, koji su predstavljali stvarnu prekretnicu rata u Bosni i Hercegovini. Kao rezultat, 18. marta 1994. potpisan je Vašingtonski sporazum kojim je stvorena Federacija Bosne i Hercegovine i zaustavljen sukob ARBiH i HVO.⁶⁹

Karadžić je ispravno procijenio da nova situacija za Srbe nosi dvije opasnosti: ponovno uspostavljanje hrvatsko-muslimanskog vojnog saveza i potpuno napuštanje ženevskih pregovora u tački kulminacije njegove pregovaračke moći.⁷⁰ Ovo je istovremeno značilo i prestanak važenja stratejskih procjena mogućnosti, načina i vremena okončanja rata koje je svojim direktivnim aktima predviđala Vrhovna komanda srpskih snaga u Bosni i Hercegovini, pa je njen Glavni štab našao za potrebno da

⁶⁶ AIIZ, Inv.broj 2-3960 (VRS, TG Višegrad-IKM Križevac, *Naredenje za dalja dejstva u operaciji "ZVIJEZDA-94"*, Str.pov.broj 01-198/94, 12.04.1994.)

⁶⁷ Istu namjeru, i gotovo istim riječima iskazanu, vidimo u njegovoj izjavi datoj u kameru u času ulaska VRS u Srebrenicu 11. jula 1995, da su se “konačno, nakon Kosova, osvetili Turcima na ovim prostorima”. Naravno, tako što je ponovo naredio, i što su njegovi potčinjeni izvršili naredenje, da ih “nestane sa ovih prostora”.

⁶⁸ Šadinlija, *Za Sarajevo*, 144-147; Karavelić i Rujanac, *Sarajevo: opsada i odbrana 1992. – 1995*, 275.

⁶⁹ Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma*, 165.

⁷⁰ Karadžić u izjavi za pariški Liberasion 03.03.1994. Velimirović, *Hronologija*, 152.

izvrši reviziju procjena razvoja situacije na ratištu. To je učinio direktivom od 31. marta 1994. kojom je naročit naglasak dat na snage ARBiH koje su oslobođene prestankom sukoba sa HVO i posebno njihova moguća upotreba u pokušaju deblokade Sarajeva i spajanja sa podrinjskim enklavama. Na pravcu Visoko-Ilijaš-Sarajevo, VRS je predviđala mogućnost oslobađanja 8-9 brigada ARBiH sa područja srednje Bosne i njihovu upotrebu prema Sarajevu.⁷¹

Tokom maja 1994. godine počela je diplomatska aktivnost u okviru nove mirovne inicijative Kontakt grupe. Novi autoritativan međunarodni pristup pregovorima, kao posljedica američke agilnosti, uticao je na smanjenje intenziteta borbenih dejstava tokom ljeta. Ovo zatišje iskorišteno je za opremanje i snabdijevanje jedinica ARBiH. Nazirao se početak uspostave vojne ravnoteže na bosansko-hercegovačkom ratištu. Tim prije što su međunarodne sankcije oslabile Srbiju toliko da više nije mogla u dovoljnoj mjeri pothranjivati svoj istureni ešalon zapadno od Drine. Srpsko rukovodstvo na Palama ipak je odbilo prihvatiti mirovni plan Kontakt grupe. Jedina najavljena kontramjera iz diplomatskih krugova zainteresovanih zapadnih sila bila je nastavak sankcija pod kojima je ekonomski klecala Srbija. Slobodan Milošević je pokušavao da skine teret sa svog vrata, pa je objavio da uvodi ekonomske sankcije i blokadu na Drini za prolazak roba, izuzev humanitarne pomoći. Karadžić je odgovorio da će on uvesti još čvršću blokadu muslimanima "da im ptica ne proleti" sve dok svijet ne prisili Srbiju da ukine svoje sankcije.⁷² Naravno, u tom lancu sankcija trebala je pući najslabija karika, jedino mjesto u koje je "samo ptica", i to ona čelična sa oznakama UN, mogla da donese ono što je neophodno za život njegovih stanovnika. To je bilo Sarajevo. Tako je, nakon perioda relativne otvorenosti komunikacija za snabdijevanje grada tokom ljetnjeg primirja, Karadžićev zaokret i najava zatvaranja puteva opskrbe još jednom istakao poziciju Sarajeva kao taoca srpske politike u Bosni i Hercegovini, ali i taoca pasivnog stava međunarodne zajednice.

Bilo je jasno da samo novi odnos snaga na ratištu može promijeniti takvu poziciju. Nakon isteka jednomjesečnog primirja potpisanog početkom juna, snage ARBiH su na pojedinim dijelovima ratišta prešle u ofanzivu. Sarajevsko bojište u tom periodu je uglavnom mirovalo. Borbe su na olovsko-vareškom dijelu bojišta započele u drugoj polovini avgusta, a tokom septembra su intenzivirane. VRS je izvela napadnu operaciju koja je imala značajnog uspjeha. Nakon toga, konsolidovane snage 1. korpusa u nizu uzastopnih napada su do kraja godine potpuno povratile izgubljenu teritoriju i znatno je proširile u odnosu na početak operacija. Na treskavičko-bjelašničkom bojištu, snage 1. korpusa su od početka oktobra do kraja godine nanijele teške poraze snagama VRS, ovladale u potpunosti planinom Bjelašnicom, većim dijelom i dominantnim visovima Treskavice.⁷³

⁷¹ ICTY, GŠ VRS, Str.pov.broj 02/2-53, 31.03.1994.

⁷² Velimirović, *Hronologija*, 183.

⁷³ Šadinlija, *Prvi korpus*, 41-42; Karavelić i Rujanac, *Sarajevo: opsada i odbrana 1992. – 1995*, 281-283.

U toku novembra, u jeku najvećih poraza VRS na spoljnoj strani prstena opsade, srpske snage su pokušavale ispoljiti jača dejstva po gradu Sarajevu, pokušavajući težište borbi vratiti na unutrašnji prsten opsade,⁷⁴ kao i toliko puta od početka rata. Silina napada ARBiH na spoljnoj strani prstena, prinudila ih je da sve vlastite snage usmjere na odbranu u ovom dijelu. Za jači pritisak na sam grad u tom trenutku nisu imali moći. Tim prije što su jedinice ARBiH na svim dijelovima ratišta tokom novembra 1994. bile u izrazitoj ofanzivi, sa velikim uspjesima na pojedinim pravcima, kakav je predstavljalo oslobađanje Kupresa u sadejstvu sa HVO.

Radovan Karadžić je, nezadovoljan aktuelnim međunarodnim mirovnim ponudama i novonastalim stanjem na ratištu, prijetio da će “okrenuti list” u svojoj dotadašnjoj mirotvornoj politici i “ići na potpuni poraz muslimana”.⁷⁵ Uspjeha u “novoj” ratobornoj politici imali su samo u Krajini, gdje su udruženim snagama SVK, VRS, DB Srbije i pobunjeničkih snaga Fikreta Abdića,⁷⁶ restaurirali APZB u Velikoj Kladuši i vojno ugrozili Bihać.

Nakon bihaćke krize, smirena su i ostala bojišta u Bosni i Hercegovini. Uz posredovanje UN, posljednjeg dana 1994. godine potpisano je četveromjesečno primirje, u kojem je trebalo učiniti napore za obnavljanje mirovnih pregovora na platformi plana Kontakt grupe. Obje strane su se ipak spremale za to da nakon isteka primirja obnove rat, a ne mir.

Sudeći po direktivi za dalja dejstva koju je početkom marta izdao za 1995. godinu, dajući ratoborne izjave krajem 1994. Karadžić nije blefirao, stvarno je vjerovao da je još uvijek u stanju vojno poraziti ARBiH. Direktiva broj 7 koju je potpisao kao vrhovni komandant VRS 8. marta 1995. predviđala je postizanje svih nerealizovanih strateških ciljeva nizom vojnih operacija strategijskog i operativnog nivoa, kojima bi se porazile snage ARBiH i njeno političko rukovodstvo primoralo na okončanje rata na dostignutim linijama.⁷⁷ Ubrzo nakon potpisivanja ove Direktive, uslijedila je operacija ARBiH kodnog imena DOMET-1, kojom su snage 7. korpusa izašle na plato Vlašića i ovladale njegovim vrhom. Bio je to jedan od najtežih poraza VRS u dotadašnjem toku

⁷⁴ Šadinlija, *Za Sarajevo*, 166-167.

⁷⁵ Velimirović, *Hronologija*, 197.

⁷⁶ Prethodno su, tokom ljetnje ofanzive 5. korpusa, snage APZB potpuno razbijene i njihovi ostaci su prebjegli na teritoriju Hrvatske pod kontrolom SVK, a snage ARBiH oslobodile su Veliku Kladušu. Vojna akcija s ciljem vraćanja Fikreta Abdića u Veliku Kladušu izvedena je po direktnom naredjenju Slobodana Miloševića. Imala je cilj oživjeti Abdićevu političku poziciju, jer je Milošević računao da će Abdić sigurno dobiti mjesto u nastavku mirovnih pregovora, što bi opet ojačalo njegovu i Karadžićevu poziciju. S druge strane, vojnički cilj je bio suzbiti snage 5. korpusa i uspostaviti jaču kontrolu na teritoriji izuzetno važnoj za odbranu Srpske Krajine. O tome u Mladićevom dnevniku, zapis sa sastanka u Dobanovcima, 07.10.1994. Prisutni: Slobodan Milošević, Jovica Stanišić, generali Momčilo Perišić, Milan Čeleketić i Ratko Mladić. ICTY, *Bilježnica Ratka Mladića za period od 04.09.1994. do 29.01.1995.*, str. 81-101.

⁷⁷ ICTY, VK OSRS, *Direktiva za dalja dejstva op. broj 7*, Dt.br. 2/2-11, 08.03.1995.

rata i bolno suočavanje sa stvarnošću promijenjenog odnosa snaga na ratištu. Zato je bila nužna korekcija direktivnog akta, koja je u određenoj mjeri uvažila novu realnost s kojom se VRS suočavala, skratila listu pobjedničkih želja i preciznije odredila prioritete, ali je osnovno opredjeljenje u pogledu potpunog vojnog poraza protivnika, sa istim osnovnim nizom planiranih napadnih operacija zadržano.⁷⁸

Prva od planiranih strategijskih operacija nosila je kodno ime SADEJSTVO-95 i odnosila se na teritoriju sjeverno od Tuzle. U dijelu koji se odnosi na borbena dejstva oko Sarajeva, osim temeljnog zadatka održavanja opsade i spriječavanja deblokade grada, bilo je planirano izvođenje druge strategijske operacije kodnog imena PROZOR-95. Njome je trebalo postići odsjecanje i stavljanje Sarajeva u duboko okruženje snaga VRS ovladavanjem dolinom rijeke Zujevine i gornjim tokom rijeke Neretve. Prije početka operacije PROZOR-95 trebalo je realizovati manje operacije: ZVIJEZDA-95, kojom je trebalo uništiti preostale snage ARBiH u enklavi Goražde, i operaciju LUKAVAC-95, kojom je trebalo vratiti pod kontrolu VRS prethodne godine izgubljene položaje na Bjelašnici i Treskavici i odbaciti snage 1. korpusa prema Ivan sedlu, a zatim ovladati Tarčinom, Pazarićem, Ivan sedlom i u širem rejonu Konjica spojiti snage SRK i HK.⁷⁹

Veliki problem za VRS u vezi planiranih operacija na sarajevskom bojištu, ogledao se u pomenutom odnosu nastalom izlaskom znatnih snaga 1. korpusa van gradskog područja. U ljeto 1993. bilo je moguće napadima na Žuč i dejstvima po gradu vezivati snage ARBiH i pažnju međunarodne javnosti, istovremeno lomeći inferiornije snage Armije na području van grada. U proljeće 1995. bilo je jasno da su snage 1. korpusa na bojištima van gradskog područja Sarajeva nadmoćne, i to se nije moglo lahko promijeniti ni pojačanjima iz drugih korpusa VRS, stalno prisutnim na sarajevskom bojištu od jeseni 1994. godine. Stoga je Komanda SRK uporno tražila način da težište borbenih dejstava prenese na sam grad i borbene linije na unutrašnjoj strani prstena opsade Sarajeva. Njima je željela vezati snage 1. korpusa za sam grad, unutar kojeg su one bile u inferiornijoj operativno-taktičkoj poziciji u odnosu na SRK, i skrenuti pažnju sa planiranog prodora prema Ivan sedlu. Zato su do kraja aprila isplanirali napadno borbeno dejstvo pod tajnim nazivom "TALAS", sa više izvedbenih varijanti. Njegova suština bila je u napadu na izabrane objekte radi nanošenja što većih gubitaka snagama 1. korpusa i civilnom stanovništvu Sarajeva, radi vezivanja snaga 1. korpusa za linije na unutrašnjoj strani prstena opsade i postizanja psiholoških efekata prema stanovništvu i borcima ARBiH. Da bi se to postiglo, planirana je upotreba koncentrisane artiljerijske vatre na izabranim objektima i korištenje modifikovanih avio-bombi težine 250 kilograma opremljenih raketnim

⁷⁸ ICTY, GŠ VRS, *Direktiva za dalja dejstva op. broj 7/1*, Dt.br. 2/2-15, 31.03.1995.

⁷⁹ ICTY, VK OSRS, *Direktiva za dalja dejstva op. broj 7*, Dt.br. 2/2-11, 08.03.1995; Komanda SRK, *Zapovjest za dalja dejstva Op.br. 1/95*, Str. pov. broj 20/02-1, 27. 03. 1995.

motorima, koje su ispaljivane s mobilnih lansera.⁸⁰ Ovim napravama velike razorne moći nije se moglo ostvariti precizno vatreno dejstvo, ali to nije brinulo planere ovog zločinačkog napada.

Napad je počeo 16. maja 1995. u jutarnjim satima, s koncentracijom na objekte Debelo brdo i Grdonj. Snage VRS nisu uspjele u svojim namjerama da zauzmu napadnute objekte i narednih dana nastavile su dejstva po svim linijama odbrane i neselektivno po gradu. Time su postigle planirani efekat vezivanja snaga 1. korpusa u većem obimu za unutrašnje linije odbrane grada, ali su neplanirano proizveli i odlučnu reakciju posmatrača UN, koji su zbog kršenja sporazuma o kontroli teškog naoružanja i granatiranja civilnih objekata 25. maja tražili i dobili dejstva avijacije NATO po izabranim artiljerijskim ciljevima SRK oko Sarajeva. Reakcija VRS na akciju NATO nije bila spontani izljev bijesa. Njene snage reagovala su upravo onako kako je to naredila njihova komanda, i kako je bilo planirano još kada je u pitanju bila prijetnja djelovanjem avijacije NATO u februaru 1994: zarobljavanjem više stotina pripadnika međunarodnih snaga UN-a, koje su rasporedili i vezane držali kao taoce na vojnim objektima koji bi mogli poslužiti kao meta za napade NATO avijacije. Snage VRS preuzele su sve položaje i kontrolne punktove UN-a, zaplijenivši njihovo naoružanje i opremu, a 27. maja dobile su i naređenje za preuzimanje kontrole nad sarajevskim aerodromom.⁸¹

Nakon toga uslijedio je poznati vašar bombastičnih izjava, neumjerenih zahtjeva, ucjena i natezanja živaca sa predstavnicima UN i zapadnim diplomatima od strane političkih i vojnih lidera sa Pala. U igru se uključio i Milošević, uputivši svog šefa DB Jovicu Stanišića na Pale, da oslobodi grupu vojnika UN i demonstrira svoju benevolentnost prema međunarodnoj zajednici. Mnogo retoričke prašine i mnogo poniženja velikim vojskama Zapada, bilo je sve do čega su mogli dobaciti. Udari NATO avijacije jesu zaustavljeni, ali su u Bosnu i Hercegovinu stigle kopnene trupe NATO u vidu Snaga za brzu intervenciju, sa zadatkom da štite snage UN.

Bez obzira na to što su dejstvima po gradu i talačkom krizom skrenuli pažnju na Sarajevo i vezali dio snaga 1. korpusa, snage VRS nisu uspjele realizovati planove povrata teritorije na treskavičko-bjelašničkom bojištu i prodora prema Ivan sedlu, već su, suprotno očekivanjima, početkom juna izgubile cijeli plato Treskavice. Cijela priča sa zarobljenim mirovnjacima potrajala je do polovine juna, kada je počela posljednja operacija s ciljem deblokade Sarajeva koju je izvela ARBiH.

Izvedena pod kodnim imenom TEKBIR, ova operacija je angažovala najveće snage i sredstva koje je tokom cijelog rata koncentrisala ARBiH na nekom zadatku. Pored toga, i pored znatnih uspjeha na pojedinim pravcima, operacija nije postigla

⁸⁰ ICTY, Komanda SRK, *Pripreme za dejstvo "TALAS-1"*, Str.povbroj 20/04-133, 21.04.1995.

⁸¹ Šadinlija, *Za Sarajevo*, 190-191.

konačni cilj, deblokadu grada.⁸² Okončana je pod teškom sjenkom tragedije Srebrenice. VRS je uspjela, takođe velikom koncentracijom snaga i sredstava na sarajevskom bojištu, odolijevati početnim napadima snaga ARBiH. Problem je bio u tome što oni nisu prestajali, a i druga bojišta, širom Bosne i Hercegovine, takođe su aktivirana. U takvoj situaciji, VRS nije imala snage da zada odlučujući udarac ni na jednom od aktivnih bojišta i preuzme inicijativu, a vrijeme joj nije bilo saveznik. Zato se vojni i politički vrh RS odlučio stvoriti iluziju pobjede napadom na onoga ko se nije mogao braniti, na srebreničku enklavu - demilitarizovanu zonu pod zaštitom UN. Do 11. jula 1995. snage VRS zauzele su Srebrenicu i nakon toga počinile genocid nad njenim bošnjačkim stanovništvom.

U drugoj polovini jula su dejstva ARBiH u pokušajima proboja opsade Sarajeva postepeno jenjavala. Smanjeni intenzitet u dejstvima 1. korpusa je trajao i tokom većeg dijela avgusta mjeseca. S druge strane, snage VRS krenule su krajem jula na bjelašničko-treskavičkom bojištu u kontraofanzivu, koja je okončana brzo i sa vrlo ograničenim uspjehom. Na unutrašnjoj strani prstena opsade još od incidenata u maju, gotovo konstantno je trajalo artiljerijsko i snajpersko dejstvo srpskih snaga po gradu. Pogotovo u vrijeme izvođenja napada ARBiH na spoljnoj strani prstena opsade. Tako je nakon obnovljenog napada 1. korpusa na treskavičkom pravcu, započetog 25. avgusta, artiljerija SRK počela sa intenzivnijim dejstvima po gradu, koja su potrajala i nekoliko narednih dana.⁸³ Sa 8 mina iz minobacača 120 milimetara, 28. avgusta gađan je centar grada, područje mosta Drvenija, Narodno pozorište i pijaca Markale.⁸⁴ Granata koja je pogodila Markale načinila je novi masakr i ubila 43 i ranila 89 građana Sarajeva.⁸⁵

Događaji koji su uslijedili kao posljedica avgustovskog masakra u Sarajevu poznati su. Dejstvima NATO avijacije iz zraka i Snaga za brze intervencija sa zemlje, prvi put je srpskim opsadnim snagama oko Sarajeva zadat ozbiljan udarac. Ovim događajima prethodio je raspad srpske paradržave na tlu Hrvatske pod naletom OLUJE, a zatim i niz teških vojnih poraza VRS u srednjoj i zapadnoj Bosni. Prije početka dejstava NATO oko Sarajeva, Komanda 1. korpusa je bila upozorena od strane predstavnika UN da se njene snage potpuno uzdrže od bilo koje vrste dejstava dok traje kampanja međunarodnih snaga.⁸⁶

Nakon prestanka dejstava NATO i sve do kraja rata, na području grada nije bilo intenzivnijih borbi, niti su njegovi građani bili izloženi uobičajenoj ratnoj torturi, što je samo pokazalo da su svi ranijih godina iskazani razlozi za izostanak

⁸² Šadinlija, *Prvi korpus*, 45-46; Karavelić i Rujanac, *Sarajevo: opsada i odbrana 1992. – 1995*, 289-297.

⁸³ Šadinlija, *Prvi korpus*, 47.

⁸⁴ AARBiH, Komanda 1. korpusa, *Vanredni borbeni izvještaj*, Str.pov.broj 02/2-250, 28.08.1995.

⁸⁵ Karović, "Zločini na Markalama", 101.

⁸⁶ AARBiH, Komanda 1. korpusa, *Naredenje*, str.pov.broj 01/3-219, 30.08.1995.

međunarodne vojne intervencije bili samo surovi izraz licemjerja viših laboranata u krvavom balkanskom laboratoriju.⁸⁷

Politika koja je kao svoj cilj imala uništenje države Bosne i Hercegovine i njeni vojni i politički akteri, posljednji put su iskoristili Sarajevo kao cilj i kao sredstvo svoje strategije u toku provedbe dejtonskog mirovnog ugovora na teritoriji grada. Prije reintegracije dijelova gradskih općina koji su tokom rata bili pod kontrolom VRS, početkom 1996. godine, intenzivnom propagandnom kampanjom i uz angažovanje sredstava VRS, pokrenuli su srpsko stanovništvo na masovno iseljenje iz svojih domova, želeći time zadati završni udarac samoj ideji zajedničke multietničke države, čiji je najjači simbol bio upravo njen glavni grad Sarajevo.

⁸⁷ O viziji svjesno kreiranog vojno-diplomatskog laboratorija u čijim su retortama trajali ratovi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, čiji smo naslov parafrazirali, u: Višnja Starešina, *Vježbe u laboratoriju Balkan*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.

Mesud Šadinlija
A Ring for the Head of a Dragon:
Sarajevo in the Strategic Goals of Republika Srpska 1992-1995

Summary

In the well-known document titled *The decision about strategic goals of the Serb people in Bosnia and Herzegovina*, which was officially published on the 26th of November 1993, and adopted on the 16th Assembly of the Serb people in Bosnia and Herzegovina in Banja Luka on the 12th of May 1992, the division of Sarajevo into the Serb and Muslim part was defined as the fifth strategic goal out of six. In the subversive euphoria, documented by shorthand from the Banja Luka assembly, the military and political leaders who explained the strategic goals of the aggression on Bosnia and Herzegovina at this meeting, left proof of the origin of this document, which ended up in the Assembly only to receive a legal form and to gain the Bosnian-Herzegovinian birth certificate. The political executor of the activities for the violent establishment of the Serb state westwards from the River Drina, Radovan Karadžić emphasized at the Banja Luka assembly the extreme importance of Sarajevo for the achievement of other strategic goals. His and Mladić's interpretations are firm and irrefutable evidence that the brutal siege of Sarajevo, its barbaric destruction and crimes committed to its inhabitants are not a by-product and the unwanted consequence of the development of battles in and around Sarajevo, but a project aim in the function of realization of the mentioned strategic goals. In this paper, based on authentic documents, we will reconstruct the importance of Sarajevo and its siege as the strategic goal and the instrument for the realization of the whole of defined strategic goals of Republika Srpska during the war operations led on the territory of Bosnia and Herzegovina in the period 1992-1995.